

sig själv. Genom ett sådant beteende minskar risken att bli nästa offer. Sammanfattningsvis speglar forskning hur utsatta elever i skolan ingår i sociala hierarkier där bland annat social dominans kan vara ett uttryck för makt. Utsatta elever kan här hamna långt ner i skolklassens hierarki vilken i vissa fall kan betrakas som en konfliktfylld kultur (MacDonald & Swart 2004). I följande avsnitt redovisas forskning som berör elevers omtyckthet respektive popularitet ur ett strukturellt perspektiv.

2.3.2 Att vara omtyckt och/eller vara populär

Denna sektion berör hur mobbning är relaterad till popularitet. Forskare med intresse för sociala hierarkier eller social status bland barn och ungdomar gör en åtskillnad mellan begreppen att vara omtyckt och att vara populär (Thornberg 2015b). Denna åtskillnad beskriver Eddy de Bruyn med flera (2010) som "being well liked by peers... measured by asking adolescents who they like or prefer as play partner or friend" kontra "visibility, prestige, or dominance... measured by asking adolescents who they see as popular in their peer group" (s. 544). Åtskillnaden tycks kasta nytt ljus på sambandet mellan popularitet och mobbning (Thornberg 2015b). Studier pekar på att mobbare verkar ha hög grad av popularitet men låg grad av omtyckthet (Caravita et al. 2009, 2010; de Bruyn et al. 2010; Caravita & Cillessen 2012; Sentse et al. 2014). De elever som är benägna att ta på sig försvarsrollen i mobbningssituationer rankas däremot högt av klasskamrater både vad gäller popularitet och omtyckthet (Caravita et al. 2009, 2010; Pöyhönen et al. 2012). Mobboffer i sin tur verkar få låga poäng vid mätning av både omtyckthet och popularitet (Prinstein & Cillessen 2003; de Bruin et al. 2010). Miranda Witvliet med flera (2010) hävdar att det mellan kamratgrupper råder ett positivt samband mellan mobbning och popularitet och ett negativt samband mellan mobbning och omtyckthet. Man kan sålunda säga att, kamratgrupper som är inbegripna i mobbning får höga poäng i popularitet och låga i omtyckthet. Detta skulle i sin tur kunna spegla hur mobbning används av en kamratgrupp i en socialt dominant kamratgrupps-hierarki, som en taktik för att etablera, förbättra, manifesteras eller vidmakthålla sin socialt dominanta ställning.

Elever i en skolklass där det finns en hierarki kan uppleva att vissa elever är mer populära än andra. Detta kan i sin tur påverka hur elever på olika sätt upplever sin situation i skolklassens sociala samvaro. Holm (2008) undersöker, genom intervjuer och observationer, relationer och könsmönster bland elever i åk 9. Studien belyser ideala normer för hur man ska vara för att vara populär. Resultaten visar tydligt vilka normer som finns och hur

man ska vara för att få status som flicka respektive pojke. Man ska vara en stark individ, se bra ut, vara sportig och vältränad, ha ett stort socialt nätverk med många kompisar, vara utåtriktad, ta för sig, ha ett moget beteende och vara studieinriktad. Detta gäller både flickor och pojkar. Enligt Holm är det den starka individen som står i fokus och det gäller att kunna ta för sig och marknadsföra sig själv. De elever som innehar en etablerad position i kamratgruppen har större frihet att avvika från dominerande normer (s. 197). Elevers status tycks enligt Holm vara kontextbundet i betydelse att bilden av popularitet kan variera mellan olika skolor och klasser (s. 139).

Annan forskning visar hur särskilt konstruktioner av maskulinitet kan hamna i konflikt med att vara studieinriktad elev (Frosh et al. 2002; Berge & Forsberg 2006; Jonsson 2007). Denna antipluggkultur framträder inte i Holms (2008) studie, förutom i en del av pojkarnas beskrivningar av hur de själva varit under deras tidigare skolår. Trots förekomsten av mindre studiemotiverade elever i Holms studie visar inte dessa elever någon öppen protest eller antiskolattityd. Pojkarna i Holms studie eftersträvar i stället en till synes ansträngningsfri prestation (s. 198-199). Studien genomförs med inspiration från forskning av Stephen Frosh, Ann Phoenix och Rob Pattman (2002), vilka studerar vad som anses vara populärt bland engelska tonårspojkar. Holm (2008) använder begreppet popularitet på liknande sätt genom att med elever diskutera vilka olika aspekter de anser kan bidra till att man som flicka respektive pojke blir populär, det vill säga uppnår social status i skolan.

Kamratval i tidiga tonåren baseras ofta på popularitet (Youniss & Smollar 1985). Popularitet kräver enligt Cadigan (2002) att man upprätthåller en markering av existerande gruppgränser så att vissa elever hamnar utanför – att det skapas ett *vi-* och ett *domtänkande*. Genom att hålla en speciell individ som medlem av en utgrupp, kan andra elever återupprätta och bekräfta sin egen position som en del av en ingrupp (s. 115).

Being popular ... refers to social status, not to those students who have the largest number of friends or are the most liked by other students. In fact, quite the opposite is often true "popular" students may well be disliked and resented by peers outside their immediate friendship groups. (a.a., s. 83)

Elever som är populära har social status som kamrater i allmänhet beundrar. Trots att elever kan se popularitetens baksida vill många fortfarande bli populära och ser en möjlighet att förbättra sin egen status genom att vara vänner med populära kamrater. Elever själva, ser skillnaden mellan att vara

populär och att ha många vänner. Denna syn på popularitet bland ungdomar står inte bara i kontrast till typiska definitioner av popularitet, utan motsäger också många forskares definitioner av barn- och ungdomspopularitet (a.a.).²⁰

I underliggande relationsarbete förs det upprepade iscensättningar av kränkande handlingar mellan elever för att skapa popularitet. Populära elever är de med den högsta statusen (Eder et al. 1997 s. 31; Adler & Adler 1998 s. 38; Cadigan 2002 s. 83). De här populära eleverna är de mest synliga och får ofta ett gott rykte genom att framgångsrikt delta i sport eller andra fritidsaktiviteter (Eder et al. 1997; Adler & Adler 1998; Holm 2008).

Resultat från Donna Eders, Catherine Evans och Stephen Parkers (1997) studie av elever (12-14 år) visar att hög status bland pojkar är förknippad med hotelser medan lägre status är kopplad till undergivet beteende. Patricia Adler och Peter Adler (1998, s. 39-54) studerar kamratkulturer bland elever (8-12 år) och fastställer typiska egenskaper för populära elever. Bland pojkar finner de att egenskaper som att vara muskulöst byggd, kunna slåss med andra, seghet, vara cool och ha ett gott handlag (savoir-faire) är egenskaper som bidrar till popularitet. Pojkar som av andra pojkar anses vara feminina är inte bara impopulära utan betraktas också som löjliga. Beträffande slagsmål, finner Adler och Adler att slagsmålen hjälper till att skapa social ordning på så sätt att vinnarens status ökar medan förlorarens minskar. Adler och Adler fastställer att för flickor är familjebakgrund (som socioekonomisk status), utseende, exklusivitet och brådmogenhet viktiga för popularitet. De finner att flickor med hög socioekonomisk status som bor i socialt eftertraktade områden, med föräldrar som anses ha ett "friare sätt att uppfostra", är mer beundrade än övriga flickor. Adler och Adler finner också att flickor som är skickliga på att bilda sociala elitgrupper genom att använda sig av skvaller, ryktesspridning, domderande sätt, vara elaka och snobbiga är mer populära än övriga flickor (a.a.). Dessutom hävdar Eder (1985) att det är viktigt att visa en positiv bild av sig själv för att fastställa popularitet. Hon finner att om man är fysiskt attraktiv, en "cheerleader", eller en vän till en "cheerleader" leder det till flickors popularitet. Det föreligger dock större frihet för flickor att prestera ett bra resultat i skolan och samtidigt behålla sin popularitet än vad som är fallet hos pojkar. Sammanfattningsvis speglar resultat från Eder et al. (1997), Adler & Adler (1998) och Cadigan (2002) att elever använder sig av kränkande handlingar för att få och i vissa fall behålla sin status bland kamrater.

²⁰ Se Thornberg (2015b) för en översikt.

Kristina Lanå (2015) studerar i en etnografisk studie på två olika gymnasieskolor hur elevers informella relationer med sina klasskamrater har betydelse för påverkan i undervisningen. Påverkan av undervisningens form och innehåll sker genom olika strategier där eleverna ofta samarbetar i olika gruppkonstellationer, vilket innebär att de elever som är snabba och skickliga på att formera sig, tillskansar sig maktpositioner. Två olika diskurser framträder på skolorna: en *hierarkisk diskurs* och en *elevcentrerad diskurs*. Den hierarkiska diskursen innebär bland annat att maktpositioner tillgängliggörs ”för de elever som skriker fram sina önskemål” (s. 204). I studien framgår att gruppkonstellationerna som består av några pojkar med vardera en flicka har olika framtoningar i de två diskurserna. I den hierarkiska diskursen har pojkarna en hårdare framtoning än vad pojkarna i den elevcentrerade diskursen har. Enligt Lanå framkommer det att vissa elever i hög grad intar framträdande positioner där både tid och rum tas i anspråk och ofta även läraren. Detta kan vara svårt för eleverna (och eventuellt även för lärarna) att förstå som maktpositioneringar, särskilt om reaktioner från lärarna uteblir. Resultaten ger vid handen att lärarna i de båda klasserna varken bjuder dessa elevgrupper motstånd, eller försöker fördela utrymmet för makt mer jämnt mellan eleverna (s. 204-205).

Den forskning som presenterats under rubriken 2.3 *Forskning baserad på strukturella perspektiv på elevers utsatthet i social samvaro i skolan* påvisar att mobbade elever ingår i en social hierarki där de innehar en låg position i förhållande till övriga elever. Sammantaget framgår att elever med hög status och många vänner tycks vara de som i en mobbningsituation upprepat utsätter elever som har en låg status och få vänner för upprepade kränkningar.

2.4 Läraren som moralisk agent

2.4.1 Lärares dubbla uppdrag

Lärare har ett dubbelt uppdrag – att undervisa och fostra elever. Skolans olika läroplaner kan enligt Martinsson och Reimers ses som ”effekter av vissa normerande förståelser av samhället, av skolans roll och av hur individer bör bemötas” (2008, s. 14). Genom att normer materialiseras i form av styrdokument stabiliseras dessa. Samtidigt är styrdokumentet performativa genom att reglera lärares och elevers sätt att utföra sitt arbete. Läroplaner kan således sägas vara en styrande kraft och en viktig del av normer. Lärares uppdrag handlar om både kvalifikation och socialisation enligt Orlenius (2013b). I enlighet med läroplanen för det obligatoriska skolväsendet